

LINGVISTIČKI POJMOVI I IZRAZI U DJELIMA ŽELJKE ČORAK*

Tekstovi poznate hrvatske kulturne djelatnice tvore korpus na kojem se studira njezina upotreba lingvističkih termina (*jezik/govor, sinkronija/dijakronija, kôd, semantika, morfologija, sintagma* itd.), koji su svi upotrijebljeni pravilno i gotovo svi metaforički, a njihova čestota ovisi o temama teksta (znanstvena djela/eseji/uspomene).

1. U nekim smo se prethodnim radovima (v. literaturu) posvetili jeziku i stilu poznate hrvatske povjesničarke umjetnosti i književnice Željke Čorak, u tekstovima koji su neiscrpiv rudnik za taj studij. Potpuna jezično-stilska analiza njezinih djela iznijela bi knjigu ili bar omašnu monografiju, pa se nadamo da će se netko tome i posvetiti. U ovom se prilogu ograničavamo na jedan možda manje poznat, ali jednako zanimljiv aspekt, a to su lingvistički pojmovi i odgovarajući izrazi. Oni nisu brojni (jer je umjetnička i literarna leksička sfera dakako u prvom planu), ali pripadaju temeljnom pojmovlju jezične znanosti. Pored toga, svi su upotrijebljeni pravilno, i gotovo svi u metaforičkom smislu. Većina tih metafora dolazi u znanstvenim tekstovima (likovne umjetnosti, urbanizam), pa bi za potpunu interpretaciju u dotičnom kontekstu bilo potrebno i odgovarajuće znanje iz tih disciplina, što potpisanom autoru naravno nedostaje. Zato se usredotočujemo na lingvističku stranu, sa samo nekim naznakama značenja u kontekstu.

2. Posve je očekivano da će najčešći terminološki par biti *jezik/govor*, općepoznata saussureovska dihotomija.

2.1 Glavni je izvor za to dvojstvo autoričina doktorska disertacija iz g. 1981 (UFZ; 2. izd. 2000), koja je ex professo posvećena upravo tome:

1) *nas u ovom radu arhitektura zanima prije svega kao jezik, kao slijed sustava znakova u vremenu [...]* (UFZ 88)

Ista se metafora ponavlja i u njemačkome sažetku (samo u I. izdanju):

2) *Der gemeinsame Nenner dieser Arbeit ist die Interpretation der architektonischen Sprache als Sprachsystem.* (UFZ 264)

2.2 U upravo citiranom pasusu govori se kako su se arhitekti opredijelili za isti *arhitektonski jezik* [istaknuo P.T.], a kasnije, u komentaru gradnje Banske palače u Splitu, stoji i ovo:

3) [blizina državne narudžbe u arhitekturi] *utječe na izbor drugačijeg, državnog jezika, jezika propagandnih slogana [...]* *Monumentalno alegorijsko slikarstvo i*

* Ovim prilogom završavamo u "Linguistici" objavljivanje radova o autoričinu jeziku i stilu.

skulptura tridesetih godina odgovara ovome arhitektonskom govornom izboru.
(UFZ 160)

2.3 U knjizi ZPP, u poglavlju o gradnji dječjeg vrtića u Zagrebu (str. 58-62), Željka Čorak konstatira:

- 4) *Duplančić [autor gradnje, P.T.] prihvaća i prenosi socijalnu poruku arhitekture tridesetih godina [...] prenoseći njen karakterističan jezik, moglo bi se reći na meta-razinu. Izrazito je zanimljiv taj njegov »lingvistički« istup, koji jasno afirmira tradiciju modernizma, ali upravo citatom uspostavlja povijesnu distancu.*
(ZPP 61)

2.4 Nakon aluzija na strukturalnu lingvistiku i dijakroniju (v. primj. 21), u istoj knjizi čitamo i ove misli:

- 5) *Historicizam, referirajući se na već ostvareno, pokazuje se kao tipično razdoblje meta-jezika, a takav jezik zahtijeva intenzivan angažman [...] sudionikâ u komunikaciji.* (ZPP 125)

I ovdje je meta-jezik vjerojatno shvaćen kao citat.

2.5 Izvan sumnje je metaforička upotreba pojma jezik u reminiscenciji na lijepu pratetu Totu:

- 6) *gotovo sve moje drage stvari dolaze od nje i tim nijemim jezikom razgovaram s njom svakodnevno.* (KR 44)¹

3. Pandan jeziku, tj. govor, vrlo je česta metafora, kako se vidi iz ovog izbora (u kome ima i meta-govora):

- 7) [U projektu za samostan sestara dvoznačnost zgrade očituje se] *uporabom dvaju stilskih govora. Sve što se okreće javnosti [...] sjeća se renesanse. Sve što je uvrnuto u vlastito izdvojeno središte, rečeno je romanički.* (UFZ 21)
- 8) [O prvim Iblerovim projektima] *prepoznatljivost njegove arhitektonske terminologije, može se imenovati kao figurativni arhitektonski govor [...]* (UFZ 25)
- 9) [O neizvedenom projektu zgrade socijalnog osiguranja] *Očito posuđen idiom Ibler ugrađuje u čist geometrijski govor, bliži akademskijem bilu sredine.* (UFZ 50)
- 10) [O razdoblju »Zemlje« 1929-1935, Ibleru i funkcionalizmu] *Ako i »apokaliptici« i »integrirani«² govore istim jezikom, to jest grade jednaku arhitekturu, onda se moraju razlikovati barem govorom o tom govoru.* (UFZ 93)^{2a}

11) [Opis Iblerove zgrade u Martićevoj 13] *Analiza [...] otkriva o graditelju doista mnogo: njegov apstraktni govor počiva na nosačima drugih, potisnutih sklonosti.* (UFZ 109)

- 12) [O jednoj vili] *Kad bi jedno poglavlje ove radnje uistinu bilo posvećeno semi-*

¹ Kao primjer da su i takvi oksimoroni mogući navodimo ovo: u katalogu *Current Research on Linguistics: A Catalogue of Doctoral Dissertations 1980-1982*, UMI, London, August 1982, u odsječku *Sign Language, Blissymbols* (str. 21-22), stoji na 21. str. naslov *Phonotactics and Morphophonology in American Sign Language*, Mandel, Mark Allen, Ph.D., 1981, University of California Berkeley. Kako je moguća ikakva fono-razina u nezvukovnoj komunikaciji?

ološkoj analizi funkcionalističkog govora, onda bi vila u Tuškancu [...] možda u cijeloj našoj arhitekturi bila najpogodniji primjer. (UFZ 133)³

13) [Neizvedeni projekt Zakladne i kliničke bolnice u Zagrebu] predstavlja izniman primjer najradikalnijeg i najsuvremenijeg plastičkog govora (UFZ 144)

4. Internacionalizme *lingvistika* i *lingvistički*, koje smo dijelom već vidjeli u primjeru 4, nalazimo i u nizu pasusa, kao npr.:

14) *projekt Banske palače u Splitu [...] predstavlja zasebno lingvističko poglavlje.* (UFZ 159)

15) *sve je, od oscilacija ukusa do oscilacija tla, od lingvistike do politike, vodilo brisanju starih obrisa [nakon potresa 1880.]* (ZPP 163)

16) *osnovni obris portala [na zagr. Katedrali, P.T.] bio je rezultat proizvoljno, »lingvistički« izabranog stila kao koda.* (ZPP 167 i ZK 296)

17) *na našim perifernim [...] kompozitnim primjerima [...] gotika ima svoju jasnu reprezentativnu, lingvističku funkciju.* (ZK 264)

Razlika u upotrebi navodnikâ možda ukazuje na različit subjektivni stav, odnosno namjeru, Željke Čorak (citirao kao izraz odmaka, rezerve, možda i ironije), ali za sigurno tumačenje potreban je dublji uvid u dotičnu tematiku.

5. Pored već spomenute Saussureove dihotomije (*jezik/govor*) u našim ćemo tekstovima naći još dvije.

5.1 Jednu ćemo prepoznati u ovom odlomku:

18) *komunikacijski nulti stupanj znaka: složen utoliko ukoliko njegov simbolički potencijal uključuje ne samo praesentia nego i absentia.* (UFZ 81)

5.2 Bolje je zastupana dihotomija *sinkronija/dijakronija*:

19) *Nije riječ o poremećaju u eklektičkom smislu (eklektika je sinkronična a ne dijakronična pojava).* (UFZ 30)

20) *Suvremeni je svijet ahistoričan. On se dobro osjeća u sinkroniji.* (OPGM 21)

21) *[O historicizmu] počeci strukturalne lingvistike dokidaju isključivu prevlast dijakronije* (ZPP 125)

22) *Velike svjetske izložbe, koje su tada [koncem 19. st. P.T.] sinkrono utaživale onu vizualnu glad što je danas dijakrono utažuju televizori, ostale su opisane [...]* (ZPP 157)

² Terminološki par Umberta Eca (bilj. 50, str. 40) naveden je već u KAL (str. 45) i ovako protumačen: »"integrati" – uklopljeni, organizirani, masovni proizvođači masovnih zadovoljstava [...] "apocalittici", u osnovi romantični izdvojenici koji se zaustavljaju u struji želeći da joj vide smjer«.

^{2a} Da se radi o meta-razini pokazuje što se neposredno u nastavku kaže da će godine 1929. u Iblerovu opusu i hrvatskoj arhitekturi ostati obilježena »jednim, nazovimo ga tako, meta-arhitektonskim događajem« (tj. osnutkom likovne grupe »Zemlja«).

³ Ako je naša interpretacija ispravna, »čestica« *uistinu* znači da je cijela semiološka impostacija knjige metafora; da tako kažemo, auto-metafora.

23) *Ornament je uvijek bio [...] sredstvo bijega. Ornament je predstavljao dijakroniju u sinkroniji* (ŽZ)

Primj. 22 aludira vjerojatno na snimljenu prošlost i mogućnost njezina prikazivanja na televiziji.

6. U današnjoj je lingvistici dobro poznata važnost informatičkih pojmova *kôd, komunikacija, redundancija*. Prvi smo pojam već vidjeli u primj. 16, a nalazimo ga i ovdje:

24) *Dok je u razdoblju »tradicionalne figuracije« stanoviti općevažeći kôd pomagao čitanju međusobnih [...] odnosa »forme« i »funkcije«, u ekspresionizmu općevažeći kôd više ne postoji.* (UFZ 31)

Pojam *komunikacije* i *nultog stupnja* susreli smo u primj. 18, a o *redundanciji* čitamo u ovom odlomku:

25) [O ornamentu; v. primj. 23] *Mogao je biti opasna rupa u sistemu koju je bolje držati pod nadzorom: bilo potopiti redundancijom, bilo ukloniti dekretom.* (ŽZ)

Druga je metafora vrlo jasna aluzija, dok je prva teže dokučiva pa je prepuštena čitateljevoj erudiciji i mašti.

7. Budući da se arhitektura interpretira kao [sui generis] jezik, neće nedostajati ni *semiologija, semantika* ni *leksik*. Navodimo ovih sedam primjera:

26) *Znakovi ukazuju na svoju (tektonsku) funkciju, ali ne i na unutrašnji sadržaj zdanja. Moglo bi se reći da su se izjednačile ravnine denotacije i konotacije.* (UFZ 81)

27) [O informelu]⁴ *Čini nam se da odnos dvaju semema koji tu riječ tvore negdje u svom »kratkom spoju« sugerira bit stila, što ga želimo označiti, stanovito »nijekanje forme« ili bar čvrste i pravilne forme [...] (UFZ 206; v. i primj. 29)*

28) [O impresionističkom titranju prašine nataložene na fasadi katedrale] *Ovaj prilog semiologiji praha može se ubrojiti među specifične vrijednosti domaće sredine.* (ZK 297)

29) *Trostruko iskustvo našega vremena [...]: iskustvo informela, iskustvo filma i iskustvo nove »semantizacije« slike.* (KAL 26)

30) *Mogla bi se postaviti i opća teza o simptomu »procesa resemantizacije« u trenutku kad je potpuna sloboda likovnog djela [...] prepustila sudbinu njegova tumačenja pojedinačnim i neizvjesnim interpretacijama.* (KAL 40)

31) *To je slikarstvo koje želi biti više od sebe samog [...] možemo to, zajedno s Crispolijem, nazvati i prevlašću semantičkog.* (ib.)

32) [O fotografijama Nenada Gattina] *prepoznavanje naivne prenaglašenosti ikonografskog atributa i njezino pretvaranje u novu »semantičku« dimenziju.* (KAL 59)

⁴ Prema HOL-u informel je »apstraktno slikarstvo koje se u stvaralačkom činu temelji na instinktu, emocionalnim impulsima i automatskoj gesti«. Autoričina je analiza dvaju semema dakle točna: *in-* negira formalnost.

Što je semiologija znamo odavna; semantizacija je pridavanje semantičkog sadržaja (= značenja), a resemantizacija je onda zamjena jednoga semantičkog sadržaja drugim.⁵ I ovdje navodnici imaju kako semantičku tako i tekstovnu funkciju.

8. Uz dosad ogledane pojmove opće lingvistike naša autorica dodiruje i pojedine razine lingvističkog opisa, pa i to zaslužuje kratku ilustraciju.

8.1 O morfoloziji se radi u ovim trima primjerima:

33) [Nastavak primj. 1, o istom nizu autorâ] *opredijelili su se za istu morfoloziju elevacija [...]* (UFZ 80)

34) *U takvoj situaciji slikarstvo Gabrijela Stupice ukazuje se u svoj svojoj morfološkoj aktualnosti [...]* (KAL 35)

35) [Citat jednoga prijevoda s talijanskoga] *Zbog toga se »ideja povijesti [...] mora proširiti na cijelu teritorijalnu morfoloziju«* (KAL 80)

8.2 Tvorba riječi, sa zanimljivim semantičkim implikacijama i kreacijom antonimâ, vidi se u ovom primjeru:

36) *Taj nadrealizam, međutim, ima neka svoja posebna obilježja. U stvari, termin »podrealizam« čini se prikladan za njihovo tumačenje. Između »podrealizma« i »nadrealizma« postoji raspon koji prostornim prefiksima »pod« i »nad« uvodi vremensku kategoriju: »pod« i »nad« kao »još« i »više«.* (KAL 41)

»Čestica« *još* može stajati kako uz negaciju (*još ne*), tako i uz »česticu« *uvijek* (*još uvijek*), dok je za »česticu« *više* moguće samo prvo: *više ne/*više uvijek*.

8.3 O sintaksi se radi u primjeru 37, koji je nastavak primjera 3, a sadrži doista smiono presađivanje pojmova:⁶

37) *Kako da se drugačije opišu lingvističke valencije jonskoga stupa visokog pet katova?* (UFZ 160)

Izvanjezična veza primjerâ 3 i 37 posve je jasna, jer ono što je rečeno u prvomu podloga je retoričkom pitanju u drugom. U nekim je slučajevima metaforička upotreba pridjeva *lingvistički* signalizirana navodnicama (primjeri 4 i 16), dok u primjeru 14 (koji obrađuje istu tematiku) i u našem primjeru 37 navodnikâ nema. Pojam valencije preuzet je iz kemije u sintaksu i danas je jedan od središnjih pojmova, a znači sposobnost rečeničnih konstituenata da se vežu s drugima, da im »otvaraju mjesto«.⁷ Tim pojmom Željka Čorak operira i u drugim djelima: u ZPP (str. 163), npr., govoreći o neogotičkoj komponenti zagrebačke katedrale, autorica spominje dvije povijesne i zemljopisne valencije (jedna upućuje na niz arhitekata koji završava H. Bolléom, a druga se veže uz francuskoga arhitekta Viollet-le-Duca), a u najnovije vrijeme nalazi francuske

⁵ Pranjković 1996, str. 525, tumači pojam *resemantizacija* kao 'preosmišljavanje'. Za analogni pojam i termin *refonologizacija* usp. Filipović 1986, § 5.4.1, i HOL s.v.

⁶ Taj izraz (u prikazu slikarstva Nives Kavurić Kurtović) vrlo dobro izražava ono što se obično definira kao 'preneseno značenje' i/ili kao sinestezija i sl.

⁷ Usp. Katičić 1991, § 47.

valencije (utjecaje, tragove) u šipanskim crkvama (Radovi str. 53). Samo se, dakle, u primjeru 37 »ukrščaju« pridjev *lingvistički* (bez navodnika) i imenica *valencija*, pa se možemo pitati kako to tumačiti, tj. sa čime se stup kao arhitektonski element l i n g v i s t i č k i veže, čemu »otvara mjesto«. Autorica vjerojatno pomišlja na veze stupa sa soklom, vijencem, unutrašnjim trijemom i drugim dijelovima građevine (UFZ, loco cit.), ali to »presadaivanje pojmova« ipak je upadljivo (i stilistički efektan).

8.4 U dva navrata Željka Čorak dodiruje slaganje vremenâ, točnije podjelu vremenskoga kontinuuma na prošlost, sadašnjost, budućnost i svevremenost (u francuskoj gramatičkoj terminologiji *antériorité*, *simultanéité*, *postérieurité* i tzv. *vérités générales*, koje ne podliježu slaganju). To su ovi pasusi:

38) *nevjeste [...] nedodirljive od prošlosti, zastale pred budućnošću, s [...] atributima sadašnjeg časa koji se produžuje u vječnost [...]* (KAL 34; istaknuo P.T.)

39) *Durand dolazi do precizne formulacije koja to vrijeme označuje savršeno objektivnom gramatičkom logikom:*

Jučer hlapi, sutra kao oblak bludi,⁸

Što sadašnje smatra, bježećim se kaže:

te uz prošlo, sadašnje i buduće uvodi i četvrto, jedino stvarno vrijeme egzistencije: bježeće vrijeme. (LS 88)⁹

Je li to »stvarno« i »bježeće« vrijeme ono što Francuzi nazivaju *vérités générales*?

8.5. Jedini sintaktički termin koji nije metafora jest *sintagma*, primijenjen na frazem *igrom sudbine* (KR 30), kojega nema ni u jednom našem izvoru (Anić 1998, Benešić 1985 i d., Deanović-Jernej 1993, Matešić 1982).

8.6 O stilistici je riječ u primjeru 40, gdje navodnici znače eksplicitnu metaforu:

40) [O Srncovim svjetlosnim objektima] *ne može [se] govoriti kao o rezultatima dovršene i zatvorene »svjetlosne stilistike«* (KAL 48)

8.7 Dva puta Željka Čorak govori – dakako, također metaforički – o *cezuri*.¹⁰ prvi put u prostornom smislu (cezura među zgradom gradske uprave i koncertnom dvoranom; ZPP 106), drugi put u vremenskom značenju (prekid kontinuiteta u radu Obrtne škole početkom I. svjetskog rata: ZPP 150).

9. Na kraju, riječ – dvije o čestoti lingvističkih pojmova i termina u djelima naše autorice. Ti su leksički elementi najbolje zastupljeni u KAL, UFZ i ZPP, nešto manje u LS, ZK i OPGM, a vidljivo manje u KR i ŽZ. Prema tome, prilično se jasno vidi veza znanstveno-stručnih tema i brojnosti lingvističke terminologije.

⁸ U SL 88 otisnuto je *budi*, dok na str. 81. stoji *bludi*, što semantički odgovara, a stoji i u antologiji Mrkonjić-Tomasović 1998, str. 178 (autor prijevoda Željka Čorak).

⁹ Citirano i u Mrkonjić-Tomasović 1998, str. 177.

¹⁰ Oba puta umjesto *cezura* otisnuto je *cenzura*, što se nikako ne slaže s kontekstom i ne može biti autoričina pogreška nego tehnički previd, očito uvjetovan time što je cenzura mnogo poznatiji pojam nego cezura

10. U ovom smo radu prikazali glavne pojmove i odgovarajuće izraze opće lingvistike, informatike, semiologije i semantike, a i razine lingvističke analize, od morfološke do leksičke i semantičke, tako da nedostaje samo glasovna (fonološka, fonetska) razina (koju valjda ni najsmionije »presađivanje pojmova« ne bi omogućilo). U zaključku: kompetentnost Željke Čorak i njezino suvereno vladanje lingvističkim pojmovljem i terminologijom ne »otvaraju mjesto« nikakvoj sumnji, a znatno doprinose kako sadržajnosti tako i stilskoj efektности njezinih djela.

Navedena literatura

A. Korpus: tekstovi Željke Čorak, prema kraticama pod kojima ih citiramo:

KAL: *Kaleidoskop*, Zagreb 1970.

LS: *Lanjski snijezi*, Zagreb 1979.

UFZ: *U funkciji znaka. Drago Ibler i hrvatska arhitektura između dva rata*, Zagreb 2000² (1981¹).

ZK: *Zagrebačka katedrala*, u suautorstvu s Anom Deanović, Zagreb 1988.

KR: *Krhotine. Prilog poznavanju hrvatske provincije u devetnaestom stoljeću*, Zagreb 1991.

OPGM: *Opraštajno pismo gospodinu Mitterrandu*, Zagreb 1993.

ZPP: *Zagreb, pisani prostor*, Zagreb 1994.

ŽŽ: predgovor (str. 5) u: Željko Zorica, *Usnuli čuvari grada Zagreba ili fantastični bestijarij*, Zagreb 1996.

Radovi: Anđelko Badurina – Željka Čorak, *Inventar šipanskih crkava*, Radovi Instituta za povijest umjetnosti 22 (1998), str. 53-61.

B. Ostali naslovi:

ANIĆ 1998: V. Anić, *Rječnik hrvatskog jezika*, Zagreb.

BENEŠIĆ 1985. i d.: J. Benešić, *Rječnik hrvatskoga književnog jezika od Preporoda do Ivana Gorana Kovačića*, Zagreb.

DEANOVIĆ-JERNEJ 1993: M. Deanović – J. Jernej, *Hrvatsko-talijanski rječnik*, Zagreb.

DEI: C. Battisti – G. Alessio, *Dizionario etimologico italiano I-V*, Firenze 1950-1957.

FILIPOVIĆ 1986: R. Filipović, *Teorija jezika u kontaktu*, Zagreb.

HOL: *Hrvatski opći leksikon*, ur. A. Kovačec, Zagreb 1996.

KATIČIĆ 1991: R. Katičić, *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb.

MRKONJIĆ – TOMASOVIĆ 1998: Z. Mrkonjić – M. Tomasović, *Antologija francuskog pjesništva*, Zagreb.

PRANJKOVIĆ 1996: I. Pranjković, *Funkcionalni stilovi i sintaksa*, *Suvremena lingvistika* 41-42, str. 519-527.

TEKAVČIĆ 1997: Tekavčić, *O nekim problemima u jeziku suvremenih hrvatskih nefikcionalnih pisaca (na tekstovima Željke Čorak)*, *Filologija* 28, str. 35-45.

TEKAVČIĆ 1998a: Tekavčić, *Italianismi nella prosa non narrativa croata contemporanea (sulle opere di Željka Čorak)*, *Linguistica* 38/2, str. 149-155.

TEKAVČIĆ 1998b: P. Tekavčić, *Tvorba riječi u jednom zanimljivom korpusu*, *Linguistica* 38/2, str. 157-166.

TEKAVČIĆ 1998c: P. Tekavčić, *Plurilinguismo nelle opere di una eminente personalità della cultura croata contemporanea (Željka Čorak)*, *Incontri linguistici* 21, str. 173-180.

TEKAVČIĆ 1998d: P. Tekavčić, *O jednoj posebnoj vrsti zavisnih rečenica, na jednom zanimljivom korpusu*, *Suvremena lingvistika* 45-46, str. 65-70.

TEKAVČIĆ 1999: P. Tekavčić, *Latinizmi u djelima Željke Čorak*, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 25, str. 345-357.

TEKAVČIĆ 2000: P. Tekavčić, *Semantika imenice biće u proznim djelima Željke Čorak*, *Linguistica* 40/2, str. 335-340.

Povzetek

JEZIKOSLOVNI POJMI IN IZRAZI V DELIH ŽELJKE ČORAK

Prispevek preučuje jezikoslovne pojme in zadevno terminologijo v tekstih znane hrvaške umetnostne zgodovinarke in pisateljice: jezik in govor, lingvistika, lingvistični, saussurjevski dikotomiji preaesentia/absentia in sinhronija/diahronija, nadalje kod, komunikacija, redundanca, semiologija, semantika, kakor tudi oblikoslovje, besedotvorje, skladnja in stilistika. Vsi termini so uporabljeni pravilno, vsi primeri (razen enega) so metaforični in s tem prispevajo k vsebinski tehtnosti in afektivni učinkovitosti. Njihova številnost zavisi od tém (umetnost in arhitektura/eseji/spominske oživitve).